

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XVI. 1929.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1929.

De Kronenthaler.

Hoewel niet als de Spaansche Piaster over werelddeelen verbreid, is de Kronenthaler toch voor een economisch belangrijk gedeelte van Europa een munt van buitengewone beteekenis geweest, welke de aandacht van den muntverzamelaar ten volle waard is. Niet alleen is het een fraai stuk, zoowel in zijn oorspronkelijke 18de- als in zijn meer moderne 19de-eeuwsche gedaante, maar ook herinnert de Kronenthaler ons aan een belangrijke periode der Europeesche geschiedenis, n.l. aan die van de tweede helft der 18de en van de eerste der 19de eeuw, in het bijzonder aan de directe gevolgen der groote Fransche omwenteling, welke Europa in vuur en vlam zette. Wij willen trachten de belangstelling van den verzamelaar voor dit muntstuk v.z.n. op te wekken door, aan de hand van de niet-overvloedige bronnen¹⁾, van de geschiedenis van zijn 90-jarig bestaan een kort overzicht te geven.

Oorspronkelijk een munt van de Oostenrijksche Nederlanden (België en Luxemburg), drong de Kronen-

¹⁾ De hier geraadpleegde zijn:

1. „*Histoire Monétaire des Comtes de Louvain, Ducs de Brabant etc.*”, door ALPHONSE DE WITTE. Anvers 1900.
2. „*Neueste Münzkunde*”, door Dr. FERD. FLESZBACH. Leipzig 1853.
3. „*Vollständiges Thaler-Cabinet*”, door D. S. MADAI. 1765.
4. „*Österreichische Münzprägungen 1519—1918*”, door Dr. VIKTOR VON MILLER ZU AICHHOLZ. Wien 1920.
5. Catalogi van muntenteilingen der firma J. SCHULMAN te Amsterdam.

thaler tijdens de coalitie-oorlogen tegen NAPOLEON tot de Rijnlanden, Wurtemberg en Beieren, ook tot de noordelijke Zwitsersche cantons door, om in de eerste helft der vorige eeuw van de landen van Z.W. Duitschland zelfs het voornaamste stuk der geldcirculatie te worden.

Ons overzicht beginne met zijne geschiedenis als Zuid-Nederlandsche munt. Wij gaan even terug tot de jaren zijner wording.

Nauwelijks was MARIA THERESIA op den troon gekomen (1740) of Pruisen en Beieren verklaarden Oostenrijk den oorlog. Aan dezen z.g. Oostenrijkschen successieoorlog nam Frankrijk als Beieren's bondgenoot deel. Het Fransche leger viel in de Zuidelijke Nederlanden. versloeg het Oostenrijksche bij Fontenoi (1745) en bezette, na de capitulatie van Brussel en Antwerpen (1746) het land. Bij het vredesverdrag van Aken (18 October 1748) kwam MARIA THERESIA weer in het bezit van de Z. Nederlanden.

Was het muntwezen aldaar vóór de Fransche bezetting al niet zonder feilen, in die drie jaren was het er niet beter op geworden. De voornaamste gebreken, die er aan kleefden, vloeiden voort: 1°. uit de wanverhouding in de betrekkelijke waarden van het gouden en het zilvergeld, 2°. uit de onevenredige waardeverhouding tusschen de circuleerende vreemde en eigen muntsoorten, 3°. uit den grooten omloop van onwichtige en gesnoeide gouden Ducaten.

Om aan dezen wantoestand een einde te maken, zag men het eenige middel in een algeheele herziening van het muntwezen door: 1°. de circulatie van vreemde

munt absoluut te verbieden, 2°. nieuwe munt te slaan, n.l. in goud: een dubbelen en enkelen Souverain; in zilver: een enkelen (halven, vierden en achtsten) Ducaton de la Reine, ter waarde van 3 Florins banco of 3 Fl. 10 Sols courant, in een waardeverhouding van zilver tot goud = 1: 14,60; in zilver en koper: Escalins, heele en halve 5 Sols en dubbele en enkele Liards als pasmunt.

De muntslag zou voortaan niet meer aan den meest-biedende verpacht maar door den Staat in eigen beheer genomen worden.

Aldus werd gedecreteerd op 19 September 1749.

De Ducaton de la Reine (Plaat III. 1) werd gedurende 5 jaren in de ateliers van Brugge en Antwerpen geslagen, doch was geen succes. Van de ter totale waarde van ruim 5½ millioen Fl. geslagen hoeveelheid vloeide meer dan drie-vierde gedeelte over de Hollandsche en Fransche grenzen om de eenvoudige reden, dat de metaalwaarde dier stukken onderschat was en deze dus, gehoorzaam aan de wet van GRESHAM, uit de circulatie verdwenen. Men moest de waardeverhouding der edele muntmetalen wijzigen en deed dit in dier voege, dat, met behoud van de bestaande gouden munt, de Ducaton de la Reine werd ingetrokken en vervangen door de Couronne met hogere betrekkelijke zilverwaarde.

De Couronne zou zoowel door de Oostenrijksche als door de Zuid-Nederlandsche munthuizen voor de Oostenrijksche Nederlanden geslagen worden in heele, halve en vierde stukken (de laatste zijn alleen in Oostenrijk geslagen) en een waarde hebben van 9 Escalins = 54 Sols banco of 63 Sols courant.

Aldus werd 19 Juli 1755 de geboorteacte van de

Couronne — den lateren Kronenthaler, zoo genoemd naar de 3 of 4 Kronen op de keerzijde — gepasseerd. De eerstelingen zagen in de 2e helft van hetzelfde jaar in de munt te Antwerpen het levenslicht.

Gedurende de regeering van MARIA THERESIA († 1780) zijn de Couronnes op haren naam geslagen; gedurende het mederegentschap van haren gemaal Keizer FRANS I († 1765) ook op den zijnen; van beiden zonder borstbeeld (Plaat III. 2 en 3). Hunne opvolgers JOSEPH II (1780—90), LEOPOLD II (1790—92) en FRANS II (1792—1806) deden deze munt slaan met hun borstbeeld, LEOPOLD alleen in Oostenrijk, de beide anderen ook te Brussel (Plaat III. 4. 5. 6.).

De muntteekens op de Couronnes zijn van het atelier te Antwerpen: een hand; van dat te Brussel: een engelenkopje; en van de Oostenrijksche munthuizen: een letter (A. Weenen, B. Kremnitz enz.).

Antwerpen heeft heele en halve Couronnes van MARIA THERESIA en van FRANS I geslagen met de jaartallen 1755 tot en met 1758; Brussel met 1758 tot en met 1765 en verder van haar alleen tot en met 1780 (echter van hem geen halve met 1764 en van haar geen heele met 1776 en geen halve met 1778 en 1780).

Van JOSEPH II sloeg Brussel heele Couronnes met de jaartallen 1781 tot en met 1789 en halve met 1786, 1788 en 1789; en ten slotte van FRANS II heele met jaartal 1794.

In dit jaar 1794 werd het Oostenrijksche leger door het Fransche bij Fleurus verslagen, waarop de Zuidelijke Nederlanden door de Franschen bezet werden en bij den vrede van Campo Formio in 1797 voorgoed voor Oostenrijk verloren gingen.

Na hunne inlijving bij Frankrijk (1797) namen de Zuidelijke Nederlanden het Fransche muntsysteem over en verloor de Couronne als zoodanig haar reden van bestaan, echter niet dan om dit elders als Brabanter- of Kronenthaler met grootere vitaliteit voort te zetten.

Waar? Hoe kwam zij er?

Voor de beantwoording dezer vragen moeten wij eenigē jaren teruggaan en een blik werpen op de toenmalige munttoestanden in de landen, tusschen de Zuidelijke Nederlanden en Oostenrijk gelegen, met name de Rijnlanden en de Staten van Z.W. Duitschland. In het algemeen heerschte in de Deutsche landen op het gebied van het muntwezen een ongezonde toestand. De vele en langdurige oorlogen, die het Deutsche Keizerrijk te voeren had, kostten veel geld; ook natuurlijk aan elk der leden van deze statengemeenschap. Om nu goedkoop aan geld te komen ontzagen vele staten en vrije steden, die het muntrecht hadden, zich niet, munt van geringer gehalte te slaan, dan de muntconventie van 1753 voorschreef. Bovendien brachten zij eene in verhouding tot het quantum grof geld veel te groote hoeveelheid pasmunt van laag gehalte, waaromtrent de conventie geene al te zeer bindende voorschriften gaf, in omloop. Het gevolg was, dat in de meeste Deutsche landen een overvloed van minderwaardig klein geld en gebrek aan volwaardige groote munt ontstond. Geen wonder, dat deze laatste zeer gezocht werd, zelfs al was zij van vreemden oorsprong. Zoo genoot het Fransche zilveren 6 Livres-stuk, dat de Fransche troepen gedurende den 7-jarigen oorlog (1756—63), waarin Frankrijk Oostenrijk's bondgenoot tegen Pruisen was, in Duitschland hadden gebracht, een groote voorkeur en

was het in de landen van Z.W. Duitschland, onder de benaming van Laubthaler (van wege de lauwertakken op de keerzijde, Plaat III. 7), een zeer gewilde munt geworden. Deze Grand-écu of Ecu-neuf had een intrinsieke waarde van 2 Gulden 40—41 Kreuzer doch werd voor hoogere — tot 2 Gl. 45 Kr. toe — aangenomen.

Dienovereenkomstig genoot ook de Zuid Nederland-sche Couronne, door het handelsverkeer over de grenzen gebracht, in de Rijnlanden van Keulen tot Basel, waarin ook de Laubthaler reeds circuleerde, een gunstige ontvangst. Toen nu Oostenrijk in 1792 met de Fransche Republiek in oorlog kwam en zijne legers in de Rijnlanden bracht, zag het groot voordeel in het gebruik van de Couronne (die wij nu verder Kronenthaler zullen noemen) als betaalmiddel voor zijne oorlogsuitgaven aan soldijen, voeding en verpleging dier troepen. Dit blijkt vooral uit zijn uitgesproken verlangen, dat aan den Kronenthaler een evenredig hoogere koers boven zijne intrinsieke waarde zou worden toegekend als de Laubthaler genoot. Waar de munt van een vijandelijk land zoo bevoorrecht was, kon men die van de eigen partij toch moeilijk achterstellen. De betrokken Kreise ¹⁾ kwamen aan dit verlangen „zu Beförderung des Kaiser-

¹⁾ Keizer MAXIMILIAAN had, de behoefte aan decentralisatie ter krachtige handhaving van het staatsgezag gevoelede, in het begin der 16e eeuw het groote Duitse Rijk in 10 Kreise ingedeeld. Oorspronkelijk dus een gezags- en militair organisme zag de Kreis zich in 1571 ook het toezicht op het muntwezen binnen zijne gebiedsgrenzen, onder het oppertoezicht des Keizers, toegewezen. Ons land behoorde vóór de grondvesting der Republiek tot den Bourgondischen Kreis. De Kreis-indeeling bleef tot den val van het Roomsche Keizerrijk (1806) gehandhaafd.

„lichen allerhöchsten Dienstes“ en „aus allerunter-
„thänigster Devotion für Kaiserliche Majestät“ tegemoet
en stelden in 1793 de waarde van den Kronenthaler
vast op 2 Gl. 42 Kr. = 2,7 Gl., hoewel hij intrinsiek
slechts 2 Gl. 38 $\frac{2}{5}$ Kr. waard was.

Blijkbaar was de democratische geest van het
revolutionaire Frankrijk nog niet tot de machthebbers
der Rheinkreise doorgedrongen!

Weliswaar zou deze geforceerde koerswaarde slechts
voor den duur van den oorlog gelden, „um dadurch die
„zur Vertheidigung des Reichs und seiner Angehörigen
„getroffene reichsväterliche allerhöchste Anstalten zu
„erleichtern“, maar eenmaal ingeburgerd bleef zij nog
tientallen van jaren (tot 1845), met name in Beieren,
Wurtemberg, Baden, Hessen-Darmstadt en Frankfurt,
gehandhaafd.

Zooals reeds met een enkel woord is gezegd, sloegen
ook een aantal Oostenrijksche ateliers deze muntsoort,
niet alleen voor de Z. Nederlanden, maar ook voor
andere Oostenrijksche Kroonlanden; in den beginne voor
eigen gebruik, later meer speciaal voor oorlogsdoel-
einden als boven. Men zie het bijgaande overzicht van
deze muntslagen, die van 1783 tot en met 1800 zijn
uitgevoerd.

Nog verdient vermelding de heele Couronne, die
binnen de stad Luxemburg gedurende het beleg door de
Franschen in 1795 als noodmunt geslagen werd en die
ter waarde van 72 Sols = 12 escalins circuleerde. Deze
Couronne draagt op beide zijden een opschrift¹⁾.

¹⁾ P. MAILLIET. *Catalogue descriptif des monnaies obsidionales et de nécessité*. Bruxelles 1870—1873. 2 vols avec atlas I. pl. LXXIII. 1.
en E. BERNAYS et J. VANNÉRUS. *Histoire Numismatique du Comté puis Duché de Luxembourg et ses fiefs*. Bruxelles 1910. pl. XXII. 263
en blz. 409 en volg.

De hoeveelheid Kronenthalers van de Zuid-Nederlandsche en Oostenrijksche munthuizen werd nog aanzienlijk vergroot door de millioenen exemplaren, welke Engeland naar de Oostenrijksche stempels sloeg¹⁾ ter subsidieering der coalitie-staten in de oorlogen tegen Frankrijk. Het is dus niet vreemd, dat de Kronenthaler in de landen van Z.W. Deutschland niet alleen den Laubthaler geheel verdrong, maar ook het overgrootste deel der zilvecirculatie ging uitmaken, zoodat practisch de wettelijke muntvoet van 24 Gl. kwam op dien van $24\frac{6}{11}$ Gl. op de Mark fijn zilver. Zoo ontstond in bedoelde landen, toen zij zelf en met eigen beeldenaars heele Kronenthalers gingen slaan, de z.g. Kronenthalerfusz.

Dit gebeurde na 1806, in welk jaar NAPOLEON het duizendjarige Heilige Roomsche Keizerrijk ontbond en het Rijnverbond stichtte, FRANS II dwingende afstand te doen van den titel van Duitsch-Keizer en zich voortaan te noemen FRANS I, Keizer van Oostenrijk. Met den afstand van zijn Duitschen titel verloor de Keizer tevens het oppertoezicht over het muntwezen der Deutsche Kreise en verkregen de Deutsche Staten, met opheffing der Kreis-indeeling, het recht van zelfstandige regeling van eigen muntslag. Van dit recht maakten de landen, waarin de Kronenthaler de circulatie beheerschte, gebruik om zelf deze zoo sterk gewilde muntsoort te slaan.

1) In 1840 schatte men de waarde dezer toen nog in Z.W. Deutschland circuleerende Engelsche Kronenthalers op 75 millioen Z.D. Gulden. Het is mij niet gelukt de details van dezen muntslag te vinden. Vermoedelijk zullen de stukken een kenmerk van te zijn „made in England” wel dragen.

Beieren begon er mede in 1807, Wurtemberg volgde in 1809, Baden en Waldeck in 1813, Nassau in 1817, Hessen-Darmstadt in 1819, Saksen-Coburg in 1825.

Naast den aldus langs practischen weg ingeslopen Kronenthalerfusz van $24\frac{6}{11}$ Gl. op de fijne Mark bleef de conventioneele 24 Gl. fusz gehandhaafd, zoodat de geldcirculatie op tweeërlei muntvoet gebaseerd en verwarring in het muntwezen onvermijdelijk was. Deze werd nog vergroot door de waardevermindering van de door langdurige en veelvuldige circulatie sterk gesleten halve en vierde Kronenthalers, welke voor een groot gedeelte moesten worden ingetrokken, waardoor een tekort aan munt van die waarden ontstond.

Aan deze misstanden maakte de Münchener Conventie van 25 Augustus 1837, gesloten tusschen Beieren, Wurtemberg, Baden, Nassau, Hessen-Darmstadt en Frankfort, grootendeels een eind. Als eenige muntvoet werd de $24\frac{1}{2}$ Gl. fusz — dus ten naastenbij de Kronenthalerfusz — aangenomen, waaruit wel blijkt welken ingrijpenden invloed de Kronenthaler op het muntwezen dezer staten had verkregen, en als hoofdmunt de heele en de halve Gulden van 60 en 30 Kreuzer, welke met spoed in voldoende hoeveelheid zouden worden geslagen om de ingetrokken halve en vierde Kronenthalers te vervangen. De heele Kronenthaler (Plaat III. 8) zou voorloopig in circulatie blijven, totdat omtrent de invoering van een zwaarder stuk dan de Gulden overeenstemming met de N. Duitsche staten zou zijn verkregen.

Tot de Münchener Conventie traden in 1838 nog toe: Hessen-Homburg en de beide vorstendommen Hohenzollern.

In ditzelfde jaar sloot men een nieuwe muntconventie, thans een algemeene te Dresden (30 Juli 1838), waarbij de N. Deutsche staten van het Zollverein den 14 Thalerfusz aannamen en de Z. Deutsche den $24\frac{1}{2}$ Gl. fusz behielden, en waarbij een algemeen geldige Vereinsmünze werd vastgesteld, het stuk van 2 Thaler = $3\frac{1}{2}$ Gulden (Plaat III. 9).

Maar hiermede waren de Zuid-Duitschers nog niet van den indringer af, want het $3\frac{1}{2}$ Gl. stuk kon den Kronenthaler (= 2.7 Gl.) niet verdringen. Het werd 27 Maart 1845, alear de betrokken staten een aanvullende conventie sloten, ter geleidelijke intrekking van den Kronenthaler en zijne vervanging door het 2 Gl. stuk (Plaat III. 10).

Hiermede was het doodvonnis geveld en moest de Kronenthaler, na juist 90 jaren zijn taai bestaan te hebben geleid, van het tooneel verdwijnen. Dat hij op het Z. Deutsche een zeer groote rol heeft vervuld, blijkt wel uit een nauwkeurige raming, die in 1846 naar zijne nog circuleerende massa te München is gemaakt. In Z. Deutsche Gulden uitgedrukt vertegenwoordigde deze de volgende waarden:

aan Brabantsche (Couronnes)	. . .	27.122.000	Gl.
„ Oostenrijksche (Kronenthalers)		109.730.000	„ ¹⁾
„ Beiersche	„	24.869.000	„
„ overige Z. Deutsche	„	5.707.000	„

in totaal 167.428.000 Gl.

De ten smeltkroeze opgeschrevene bleek bij scheidkundig onderzoek een scheidbaar spoor van goud, n.l.

¹⁾ Waaronder die „made in England” (zie noot 1 op bladz. 80).

0.9‰ van zijn gewicht, te bevatten. Bijna alle oudere zilveren munten vertoonden trouwens dit verschijnsel. Het goud van den Kronenthaler vertegenwoordigde een zoo belangrijke waarde, dat het, met het bij chemische scheiding vrijkomende zuivere kopervitriool, een gewild handelsartikel, de kosten van ommunting volledig dekte. Op een hoeveelheid van 15½ miljoen Gulden waarde, die men tot einde 1849 te München verwerkte, won men ruim 2 ton gouds.

Zeist, Juli 1929.

A. W. A. MICHIELSEN.

Overzicht van den Kronenthalerslag in de Oostenrijksche ateliers.

Muntteeken.		A.	B.	M.	H.	F.	C.	G.	E.
Muntplaats.		Weenen.	Kremnitz.	Milaan.	Günzburg.	Hall.	Praag.	Nagybanya.	Karlsburg.
Kroonland.		Neder-Oostenrijk.	Hongarije.	Lombardije.	Burgau.	Tirol.	Bohemen.	Hongarije.	Zevenburgen.
1783	JOSEPH II	1/1	—	—	—				
1784	„	—	1/1	—	—				
1785	„	—	—	—	—				
1786	„	—	—	1/1 1/2	—				
1787	„	—	—	1/1 1/2	—				
1788	„	1/1 1/2 1/4	1/1 1/2 1/4	1/1	1/4				
1789	„	1/2 1/4	1/4	1/1 1/2	—				
1790	„	1/2 1/4	1/4 1/8	1/1 1/2	—				
	LEOPOLD II	1/1 1/2 1/4	—	—	—				
1791	„	1/4	1/4	1/1 1/2	1/1 1/2 1/4				
1792	„	1/4	1/4	1/1	1/1 1/2 1/4				
	FRANS II	1/1 1/2 1/4	—	1/1	1/2				
1793	„	1/1 1/4	1/1 1/2 1/4	1/1	1/1				
1794	„	1/1 1/4	1/1 1/2 1/4	1/1	1/1				
1795	„	1/1 1/2 1/4	1/1 1/2 1/4	1/1	1/1	1/1	1/1 1/2 1/4	1/4	—
1796	„	1/1 1/2	1/1 1/2 1/4	1/1	1/1	1/1 1/2	1/1 1/4	—	—
1797	„	1/2 1/4	1/1 1/2 1/4 1/8	—	1/1	1/1	1/1 1/2 1/4	1/1 1/4	1/1
1798	„	1/1	—	—	—	—	—	—	—
1799	„	—	—	1/1	—	—	—	—	—
1800	„	—	—	1/1	—	—	—	—	—

N.B. De achtste stukken van Kremnitz met b.b. van JOSEPH II 1790 en van FRANS II 1797 zijn vermoedelijk binnen de Hongaarsche grenzen gebleven; zij worden in de circulatie der staten van Z.W. Duitschland niet vermeld.

Munten op de platen III en IV afgebeeld.

1. De Ducaton de la Reine.

Vóórzijde: Borstbeeld der Keizerin naar rechts met omschrift: MAR · (ia) TH · (eresia) D : (ei) G · (ratia) R · (omanorum) IMP · (eratrix) G · (ermaniae) HVN · (gariae) (et) BOH · (emiae) R · (egina). In de armafsnede R · (Roëttiers).

Keerzijde: Over het Bourgondisch of St. Andries-Kruis het gekroonde en gelauwerde wapenschild der Keizerin, bevattende de wapens van Hongarije, Bohemen, Brabant of Vlaanderen en Milaan benevens, in het middenschildje, die van Oostenrijk en Bourgondië; omschrift: ARCH · (iducissa) AUS · (triae) DUX · (issa) BURG · (undiae) BRAB · (antiae) C · (omitissa) FL · (andriae). Onder het wapen het muntteken van Antwerpen en het jaartal 1750.

Randschrift: IUSTITIA ET CLEMENTIA.

N.B.: De halve, vierde en achtste Ducatons verschillen van de heele alleen in grootte en gewicht, bij de vierde en achtste ontbreekt bovendien het randschrift.

DE WITTE. pl. LXXIX. 1116.

2. De Couronne of Kronenthaler van MARIA THERESIA.

Vóórzijde: Het Bourgondisch Kruis met de Keizerlijke Kroon (boven) en drie Koninklijke Kronen tusschen de armen. Omschrift, aanvangende met het muntteken van Brussel: MAR · (ia) THERESIA · D · (ei) G · (ratia) R · (omanorum) IMP · (eratrix) GERM · (aniae) HUNG · (ariae) BOH · (emiae) REG · (ina).

Keerzijde: Over den gekroonden tweekoppigen adelaar het gekroonde wapenschild der Keizerin; omschrift komt overeen met dat van no. 1, met het jaartal 1767 aan het einde.

Randschrift: IUSTITIA ET CLEMENTIA.

N.B.: De halve en vierde Couronnes verschillen van de heele alleen in grootte en gewicht, bij de vierde ontbreekt bovendien het randschrift.

DE WITTE. pl. LXXXII. 1141.

3. De Couronne of Kronenthaler van FRANS I.

Vóórzijde: Over den gekroonden tweekoppigen adelaar met scepter en zwaard, binnen de keten met onderhangende schaapsvacht van de Orde van het Gulden Vlies, het gekroonde wapenschild des Keizers, door de adelaarsvleugels gedragen in het halslint met aanhangend kruis van de Hongaarsche orde van St. Stephanus; omschrift: FRANCIS · (CUS) D · (ei) GRATIA · ROMAN · (orum) IMPERAT · (or) S · (emper) A · (ugustus). Hierachter het muntteeken van Antwerpen.

Keerzijde: Het Bourgondisch Kruis, de armen saamverbonden door den vlammenden vuurslag, waaraan het juweel der Orde van het Gulden Vlies, de schaapsvacht; tusschen de armen de Keizerskroon (boven) en 2 Koningskronen; omschrift: GERM · (aniae) JERO · (solimae) REX · LOTH · (aringae) BAR · (riae) (et) MAG · (nae) HET · (ruriae) DUX · 1756.

Randschrift: IN TE DOMINE SPERAVI.

DE WITTE. pl. LXXX. 1127.

4. De Couronne of Kronenthaler van JOSEPH II.

Vóórzijde: Gelauwerd borstbeeld des Keizers naar

rechts met omschrift: IOSEPH · (us) II · D · (ei) G · (ratia)
R · (omanorum) IMP · (erator) S · (emper) A · (ugustus)
GER · (maniae) HIER · (osolimae) HUNG · (ariae) BOH ·
(emiae) REX · .

Keerzijde: Bourgondisch kruis, als op no. 3, de beide koningskronen zijn van Hongarije en Bohemen. Omschrift: 17-88 (waartusschen het muntteeken van Brussel) ARCH · (idux) AUST · (riæ) DUX · BURG · (undiaæ) LOTH · (aringæ) BRAB · (antiaæ) COM · (es) FLAN · (driaæ).

Randschrift: VIRTUTE ET EXEMPLO.

DE WITTE, pl. LXXXIII. 1149.

5. De Couronne of Kronenthaler van LEOPOLD II.

Vóórzijde: Gelauwerd borstbeeld des Keizers naar rechts met omschrift: LEOPOLD · II · D · (ei) G · (ratia)
R · (omanorum) I · (mperator) S · (emper) A · (ugustus)
GER · (maniae) HIE · (rosolimae) HVN · (gariae) BOH ·
(emiae) REX. Onder het borstbeeld H (muntteeken voor Günzburg).

Keerzijde als bij no. 4. Het omschrift eindigende met 1792.

Randschrift: PIETATE ET CONCORDIA.

6. De Couronne of Kronenthaler van FRANS II.

Vóórzijde: Gelauwerd borstbeeld des Keizers naar rechts met omschrift: FRANC · (iscus) D · (ei) G · (ratia)
R · (omanorum) I · (mperator) S · (emper) A · (ugustus)
GER · (maniae) HIE · (rosolimae) HVN · (gariae) BOH ·
(emiae) REX. Onder het borstbeeld A (muntteeken voor Weenen).

Keerzijde als bij no. 5, het omschrift eindigende met 1793.

Randschrift: FIDE ET LEGE.

7. De Fransche Grand-écu of Ecu-neuf van 6 Livres van **LODEWIJK XV**, in Z.W. Duitschland genoemd de **Laubthaler**.

8. Keerzijde van: *a.* een Wurtembergischen, *b.* een Badenschen, *c.* een Hessischen, *d.* en *e.* een Beierschen Kronenthaler der 19e eeuw; de laatste twee dragen het randschrift: **BAYERISCHER KRONTHALER**.

9. Keerzijde van een Hessisch 2 Thalerstuk.

10. De muntwaarde (2 Gulden), die ten slotte den Kronenthaler verdrong.

7.

8a.

8b.

8c.

8d.

8e.

10.

9.

10.